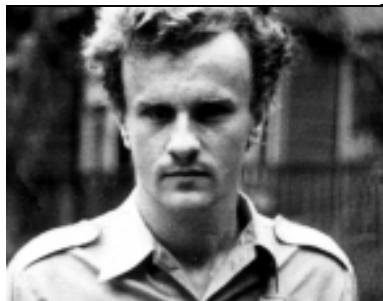

СЛОВА

СЛОВА

Вітаўт Мартыненка

...Беларусь яшчэ ў такім стане,
калі яе можа выратаваць вольнае слова
й вольная думка...

“Крыніца творчасці – боль”

Гутарка з Кастусём Акулам

У 80-х Кастусь Акула быў рэдактарам маёй (разам з А. Мяльгум) амерыканскай кнігі “Праз рок-прызму”. Выбраўшыся ў Амерыку на ейную прэзентацию ўлетку 1990 году, я пазнаёміўся з пісьменнікам асабістам, нават жыў у яго ў Таронта цэлы месяц. Потым у доўгай перапісцы ўгаворваў яго адведаць Радзіму. Згоду атрымаў толькі ў 1993-м, выправіў яму запрашэнне і ўзаемны месяц прымаў шаноўнага госьця ў матчынай хаце. Тады ж у нас адбылася зъмястоўная гутарка ў прысутнасці дыктафону. Яна захоўвалася ў маіх архівах з таго часу, бо адразу не змагла прапіцца ў друк. Цяпер жа, прайшоўшы праз прызму часу, яна ня страціла актуальнасці.

Вітаўт МАРТЫНЕНКА.

– *Спадар Кастусь, бадай, і ў канадыйскіх беларусаў, і ў тутэйшых ёсьць у лёсе, у съветапоглядах ня толькі рознае, але й агульнае, ёсьць агульныя куміры й пущаводныя зоркі. Магчыма, гэта й Купала, і Багдановіч... Вы ня мени за нас шануеце Быкава, Карапкевіча... Але нямала людзей такой думкі прытрымліваецца: вось, маўляў, нават ваши Янка Купала пісаў хваласьпевы і Сталіну, і партыі...*

– Тых людзей папросту трэба запытаць, ці бачылі яны купалаўскія рукапісы з такімі вершамі. А то ж усім вядома, што і як у вас друкавалася, ды колькі правак і падчыстак было. І да сёньняшняга ж дня ў Вязынцы на помніку паэта выбіты і па-расейску, і па-беларуску слова: “З Масквы, з Крамля хадою ўдумнай,/ Хадою ўдумнай, чалавечай/ Ідзе, браты, да вас камуна,/ Каб ваша шчасльце ўвекавечыць.” Залатымі літарамі звязаў гэтая крывадушныя слова, нібыта нічога больш купалаўскага не знайшлі ў паэты, якога тая “шчасльцяйная камуна” спрэвакавала нават на харакіры. Затое на хатцы, дзе нарадзіўся пісьніар, такая блікляя шыльда, што й зблізку не прачытаеш. Во якое шанаванье сваіх прарокаў! Ужо й кампартаў няма, а яны толькі й чакаюць, што “камуна ідзе”. Я гэта зафіксаваў фотаапаратам, і пісаць, зразумела, буду ў замежжы. Тут жа, відаць, яшчэ не было каму гэтым заняцца. Я тую здымку мяркую нават на першую бачыну часопіса “Зважай” хляснучы. І скажу: як вам ня сорамна, людзі, што вы вырабляеце? А калі вырабляеце ня вы, дык каго вы трываеце? Наш найвялікшы прарок стаіць у месцы свайго нараджэння, і дасёння на ягоным помніку гэткае паскудства. Людзі маўчаць і, мо, баяцца, а абармоты зьверху сядзяць і рагочуць. [Цяпер надпіс на помніку ў Вязынцы зьменены. – Рэд.]

– *Так, разумею вас: пасыя пяцідзесяцігадовай ростані з Радзімай імкнешся да нацыянальнай Меккі, а яна – з антынацыянальнай сімволікай. А мо хоць іншыя Вашыя пілігрымкі прынеслы нейкую асалоду души?*

– Быў я на роднай Віцебшчыне, у вёсцы Верацеі, у Полацку, у Заслаўі... Пісьменык Уладзімір Арлоў прапанаваў і Нясьвіж адведаць, але вырашыў я: до-сыць. Нікуды мне ня хочацца ездзіць: прыгожых мясыцінаў шмат, але гэтак усё занядбанае, што ня хочацца лішні раз вярэдзіць душу. Зрэшты, тое, што я хацеў, дык усё ж пабачыў, аб’ездзіў. А чаго было ехаць у Нясьвіж: паглядзець, як там «гаспадары» парк зруйнавалі? Я ж чытаў пра Нясьвіж. Дзякую Богу, будынкі хоць не зруйнавалі. [Іх потым, у 2003-м, спалілі «рэстаўратары». – Рэд.] Але там жа грабніцы гісторычныя былі, там уся дынастыя Радзівілаў ляжыць. Моі грабніцы панішчылі? А калі й захавалася штосьці, дык там таксама, як і ўсёды, турысту ня будзе дзе кавы папіць, пасядзець. Мяне гэта страшэнна б’е. Вось быў тут няк у рэстаране «Сывіязь», ну й падыходзіць нейкае дзяючо з пахмурнымі тварамі. Я жартам пытаюся, ці ёсьць у іх дранікі або яшчэ што беларускае, а яна й съмяяцца ня ўмее: маўляў, «по списку смотрите». Ды яшчэ з кіслым гэткім выразам. Але ж ты мне ласку ня робіш: я ж кліент твой ці твой шэфа, а ты тут толькі гроши зарабляеш. Калі ты мне настрой створыш, дык мне ж і падкінуць лішняга цэнта не шкада. Дый другім разам я б менавіта сюды й прыйшоў. Ты хоць праста адчуваі сябе чалавекам і будзь прыязнай да таго, хто цябе нават не пасыпей нічым абраціць. Аж не, цяжка. Што гэта за людзі? І гэта адзін з лепшых сталічных рэстаранаў? У нас, каб гэтак рабіў, даўно б збанкрутаваў. Без павагі да кліента нельга мець даходу, а пра перспектывы й гаварыць няма чаго. З кіслым тварам нельга йсці ў съвет. Час ужо зъмяняцца, працаўваць па-людску, тады й гроши будуць, і ўсё будзе.

– *На жаль, мы да гэтага ўжо занадта прызвычайліся...*

– Так, гэта ланцужок цэлы. Я вось ездзіў у Полацак, зайшоў на нейкім прыпінку ў прыбіральню – ні агню, ні вады. Толькі й цікай, каб у нешта ня ўлезыці. Пытаюся, дзе хоць руکі памыць тут, дык рагочуць. Нібыта я нешта незвычайнае запытаў.

– *Сапраўды. Прыгадваю, як мы з Вамі ў Канадзе ездзілі на Ніягарскі водаспад.*

*Каб там паўладарыў бальшавікі,
дык пад'ехаў бы, зірнуў на адзін з
цудаў сьвету – і хутчэй дахаты.
Мо яничэ ў чарзе прымусіў бі па-
таптацца. А так, памятаю, у
кавярні пасядзелі, музыку паслухалі,
пагутарылі, абмяняліся ўражань-
нямі...*

– Менавіта... Чалавек чалавеку настрой павінен ствараць, калі сам хоча мець настрой. Гэта ж і сапраўды самому прыемна, калі навокал усе задаволеныя, усыміхающа. Я ж не кажу, што ўжо зараз усё давай – найлепшы сэрвіс, тавары найвышэйшых стандартоў, найноўшыя тэхналогіі. Але пачынаць жа трэба. Асабліва сталіца, ейныя галоўныя ўстановы павінны ўжо сёння дбаць пра свой прэстыж, даючы прыклад перыфериі.

– *На жаль, пакуль і ня веры-
ца, што ў нас некалі гэтак будзе,
што мы змоожам прывабіць туры-
стаў да наших гісторычных славу-
тасцяў ў єўрапейскага маштабу.*

– Дык вы ж прэса. Усё пачынаецца ад прэсы. Яна мае бамбіць гэтых людзей абыякавых, якія не адчуваюць патрэбы зъменаў. Яна сама павінна зъмяніцца, думаць пра чалавека, бо гэта ейны чытач. І ён ня проста чытае набор словаў. Ён хоча размаўляць з газетай. І калі яна ня жмінідзіць ды не анекдоты пераказвае, а гаворыць коратка ды ёміста, калі ад яе робіцца съветла ў галаве – такая газета будзе жышць, нягледзячы на тое, на якой яна мове... Газета служыць толькі свайму чытачу. І кожнае ейнае слова павінна быць на вагу золата, калі хочаш менш выдаць ды больш прыдбаць. Лепей менш напісаць ды большым шрыфтом, але каб людзі адчулу, што журналіст пра іх думает.

– *Няўжо задача прэсы толькі ў тым, каб зъмянічаць скарэгі людзей ды бічаваць тых, хто кепска ўсьміхнуўся?*

– Не, я зусім не пра гэта казаў. Я кажу пра тое, што трэба пазбаўляцца стандартаў і банальнасцяў. Бо акурат вашая прэса перапоўненая банальнымі перадрукамі з розных канцоў сьвету, дзе немагчыма нават знайсці нейкі нацыянальны погляд на хай сабе ѹ на далёкія рэчы і зьявы. Найлепей – аўтарскі экспромт. А яничэ чытача цікавіць творчая лабараторыя розных таленавітых людзей – мастакоў, сыпевакоў, паэтаў, пісьменнікаў... Але нават у самастойным рэлізе аўтар можа забіць тую цікавінасць трафарэтнымі пытаннямі, якія правакуюць і трафарэтныя адказы: як вы пачыналі, якія вашыя планы на будучыню, якая ваша ўлюблёная страва на абед?.. Пасыля таго звычайна йдзе: “О, так, я – за вольнасць беларускага народу, я хачу яму дапамагчы... мы імкнуліся... мы йшлі... мы маршыравалі... мы барабанілі...” Гэта ўсё нічога людзям не гаворыць, бо яны сотні разоў такое чулі. Трэба імкнуцца, каб з твойго інтэрв’ю чытач адчуў, што ты размаўляеш з індывідуальнасцю. Калі гэтага няма, дык чаго ж ты з ім размаўляеш?.. Вы можа чулі нешта пра амерыканскія ток-шоў? Як журналісты нават з прэзідэнтамі гавораць! Яны літаральна правакуюць іх

Кастусь
АКУЛА.
1990 г.

сваімі пытаньнямі – і лагоднымі, і неспадзянкамі, дапамагаючы людзям як быццам вылупаца з шалупіння. Чалавек як на далоні, таму людзі цікавяцца гэтым.

– *Шмат у якіх сваіх інтэрв'ю Вы распавядалі пра тое, як апынуліся на эміграцыі. Гэта, бадай, найлепши апісаны ў Вашым рамане “Змагарныя дарогі”. Але мяне цікавіць адзін навысьветлены аспект: адны хваляцца, што “ня здрадзілі Радзіме ды вярнуліся пасъля вайны сюды, дамоў”, другія – што “збеглі ад двух тыранаў і здолелі нешта рэальнае зрабіць для свайго паняволенага народу”. Я адчуваю, у каго тут больш ічырасці, але ў Вас самога не было сумнення ў правільнасці свайго выбару?*

– Часам чалавек адкрые ў сваёй душы настальгію, а іншыя ўжо робяць выснову: “Во, засумніваўся. Значыць, памыліўся.” Між тым, нават і туга па Радзіме – ня тое самае, што любоў да яе. Туга руйнуе чалавека, а любоў натхняе. Ня буду цяпер пералічваць свае заслугі, лепш узгадаю лёс іншых, якія таксама выбрали свой шлях. У Полацку, я сустракаўся з адным чалавекам, з якім былі разам і ў школе Беларускай Краёвой Абароны (дарэчы, днём заснаваныя БКА лічыцца 23 лютага, які ў вас чамусыць ўсё яшчэ святкуюць), і вычышчалі ад фашыстаў Італію ў складзе Польскага корпусу Брытанскай арміі. Ён вярнуўся... і адпакутаваў у лагерах пятнаццаць гадоў за гэта. Ці вы думаецце, што мяне чакаў бы тут іншы лёс? Зразумела, ёсьць прыклады, калі людзі вярталіся на Радзіму з Нямеччыны, а потым, як і я, мелі магчымасць пісаць, выдавацца. Але пачытайце іхнія творы: яны цалкам прасякнутыя любоўю не да Радзімы, а да “роднай партыі”. Ці гэта шчыра, ці дзеля таго, каб выжыць – мяне ўжо не цікавіць. Але сітуацыя зьмянілася, людзі даведваюцца праўду пра ту партыю, і няшчырасць выплывае на паверхню.

У войску, у арміі генерала Андэрса я вёў дзённік, запісваў па магчымасці кожную дробязь. З гэтага потым выйшла аповесьць “Змагарныя дарогі”. Некаторыя ліцаць яе дакументальнымі творам, але гэта хутчэй твор маастацкі. Дакументальнімі можна было б назваць самі тყыя нататкі жаўнерскія, якія дазволілі зафіксаваць пэўныя кавалак гісторыі. Цяпер часам кажуць, што 1925-27 гадавікі нараджэння – гэта стручанае пакаленіе. І я сам гэта перажыў: адных згнайлі ў Сібіры, другіх панішчыла бойка двух тыранаў, трэціх адараўлі ад Радзімы помсыльвія нашчадкі тых тыранаў... Яны помсыцілі нам, што ня сталі “савецкімі патрыётамі”, хоць мы, беларусы, былі беларускімі патрыётамі. Трох з сотні здолелі выжыць. Напачатку вайны нам было па 15-16 гадоў. У часе вайны нам выпала вучыцца, і мы прыехалі ў Вільню, у Беларускую гімназію. Было цяжка вучыцца, бо й есьці не было чаго. Даводзілася дамоў езьдзіць “зайцамі” на цягніках, каб нешта з харчоў прывезыці ад родных. Вайна прайшлася па нас спачатку стопамі аднаго тырана, а ўжо чуваць было, што йдзе другі. Ну мы неяк і парайліся наконт бліжэйшай будучыні ды вырашылі, што трэба абавязкова дастацца на Захад. Але як? Чуем, у Менску набіраюць у афіцэрскую школу. Яна называлася... дакладней, мела называцца “Школа камандзіраў Беларускай Краёвой Абароны”. І ў нас у гімназіі абвестка: “Хто хоча запісацца?” Дык вось пагаварылі мы сабе пару гадзінаў і думаем: “А можа гэтак?” І мы туды запісаліся. Прыйехалі з Менску двое ад той школы. Адзін, памятаю, лекар у ранзе капітана, і другі, здаецца, таксама капітан. У Беларускім камітэце на вуліцы Міцкевіча ў Вільні нас агледзелі, апрабавалі медычна, і ўсё: едзем у Менск. Прыйехалі мы сюды 7 чэрвеня 1944 году. Ня ведалі яшчэ, што 6-га хаўрусьнікі ў Нармандый высадзіліся, што другі фронт адкрыўся. А ў гэтай школе апінулася каля 300 чалавек, і ўсё такіх юнакоў, як мы, і гэтаксама, як мы, дабраахвотнікі. Праз трэх тыдні – мы там добра не навучыліся яшчэ хадзіць, маршыраваць, а дзе там страліць, на гэта ня мелі часу, – прыйшоў загад адступаць. Акурат 29-га гэта было. Адступілі: пайшли праз Вільню, да Кёнігсбергу не дайшлі, пасъля цягніком да Варшавы... Дзесьці ў сярэдзіне ліпеня – загад ехаць у Францыю. Во, думаем,

так нам і трэба: туды, куды хацелі, там і апынуліся ўжо 30 жніўня. І 30 жніўня ўжо ў макісы перайшлі...

– *А што такое “макісы”, чаму такая назва?*

– Макісы – гэта французскі рух Рэзістанс (Супраціўлення). Так як тут партызаны былі. А само слова “макісы” – гэта па-французску “кусты”. Разумееш, чаму гэтак? Ну дык вось, як мы перайшлі да тых макісаў, то тады ж недалёка й да нашай арміі. Мы ж у бальшыні былі грамадзяне Польшчы і ведалі, што Польскі корпус Брытанскай арміі змагаецца з фашистамі ў Італіі. Бальшыня ў тым корпусе беларусаў. І ўжо да Новага году мы таксама апынуліся ў Італіі. Яшчэ шэсць месяц аўгуста змагаліся там, выкідаючы немцаў з Італіі...

– *Гэты шлях адараў вас ад Радзімы ледзь не назаўсёды... Ці не было іншага спосабу, каб вярнуцца?*

– Ну то ж і вярнуліся некаторыя, я казаў, ды атрымалі па 25 гадоў зньяволенія. А якія яшчэ шляхі? Колькі народу беларускага стала новым “свежым мясам” для Сталіна за “даёшь Берлин”. Само па сабе зразумела, што бальшавікам патрэбна было гэтае “мяса”. Але ці яны навучылі каго ваяваць? Яны зьбіралі юнакоў, віントу́ку ў рукі – крыгчы “Ура!” і йдзі на съмерць. Нават з тых нямногіх, што вярнуліся, колькі калекаў. Я вось цяпер у сваёй роднай вёсцы пабываў, з людзьмі размаўляў: так, з вайны толькі пара калекаў вярнулася, а решту выбілі, усіх маіх сяброў дзяцінства. А я ж таксама ваяваў. Чаму я нават паранены ня быў? Я не герой, а звычайны пехацінец... Але ж мне далі навуку перад тым, як кінуць на фронт: як засыра-гацца мінаў, як ісьці па зямлі, як падпаўзаць...

– *Вы мацеце на ўвазе “Школу камандзіраў”?*

– Дзе там, якая навука за трэх тыдні? Ваяваць мяне вучылі ўжо ў Польскім корпусе. Калі мы апынуліся там, нас найперш запыталі, якую маем асьвету ды якой мы нацыянальнасці. Былі пэўныя праблемы, калі ўсіх каталікоў хацелі пісаць палякамі, але той, хто съвядома назваўся беларусам, таксама не адчуў ніякіх “постаў” з іхняга боку. Хто меў сярэднюю адукацыю (скажам, як я або Аляксандр Надсан, які цяпер у Лондане), той здаваў экзамен і пасыля дзесьці паўтара месяца першакласнага вышканлення адпраўляўся на фронт. Прыйблізна да 21 красавіка 1945 году я й ваяваў на Італьянскім фронце. А як мы занялі Балонію, на мяне паступіў загад ехаць у афіцэрскую школу ў Англію. Я памятаю, яшчэ траўня не было, ішла вайна, мы селі на карабель і праз Гібралтар рушылі ў Англію. Дзесьці 6 ці 7 траўня прыбылі ў Ліверпуль...

– *Усё далей і далей ад Радзімы...*

– Вітаўт, ты ведаеш, што такое нацыянальная самасвядомасць. Дык вось я вельмі рана быў усьвядомлены нацыянальна. Я разумеў, *што* ёсьць мая Радзіма і ў якім яна становішчы. І ў войску, і ўсюды я стараўся рэй вадзіць. Калі й сам выратаваўся, і іншым дапамог, дык таму, што съвядома ведаў: няма звароту да “бацькі народаў”. Ішло пра тое, каб яшчэ пасыля вайны з гэтым “бацькам народаў” змагацца дзесьцігоддзямі. Я вось гэта і планаваў. Разумееш, пасыля афіцэрской школы я мог ісьці ва ўніверсітэт і рабіць кар’еру. Але мне хацелася пісаць. Я ж яшчэ ў Віленскай гімназіі пісаў, друкаваўся. А здольнасць пісаць – ня штучная рэч, яна даеца чалавеку ад нараджэння, ад Бога. Уся творчасць, я мяркую, пачынаецца ад болю. Каб гэты боль загаіць, ты маеш тварыць. І вось, бачыш, так сталася, што я вайну прайшоў, не паранены, прыехаў у Канаду і гляджу, што тут беларусаў трэба арганізоўваць. А нашто мне тая чужая кар’ера, калі нячыстая сіла паглынула амаль палову Еўропы, пад ёй і мой народ. Дзеля таго, каб забясьпечыць сваё жыццё, сваю новаствораную сям’ю, я атрымаў прафесію, здабыў працу, купіў хату. Затое ўвесь вольны час апроц працы я пісаў. Бадай, такой нагоды, як я сабе стварыў, такіх умоваў для пісаньня рэдка хто з беларусаў мае. Бо я быў абсолютна незалежным ад нікога: ніякіх цэнзараў, ніякіх настаўнікаў. А я хацеў

паказаць сапраўдную Беларусь так, як я яе бачу, так, як народ змагаўся, як крывавіўся, як нячыстая сіла руйнавала нас... Натуральна, на гэтым шляху ніхто не даваў ніякіх гарантый, але настаў час, калі прыйшлі й вынікі, калі мае творы прабілі сабе дарогу й на Радзіму.

– *Але ж ня коjnага з беларускіх пісменьнікаў чакаў на чужынне такі лёс...*

– Ведаеш, што мне адразу ў вока стрэліла? Пра што часам пісалі нашыя пісменьнікі на эміграцыі? Скажам, Уладзімір Клішэвіч:

Хоць ты плач ці давіся ад съмеху,
Не ўцячы ад праклятай бяды:
На апошні паўстанак прыехаў,
Болей ехаць няма куды.

Вось часам і думаеш: дык чаго ж ты прыехаў, едзь назад. Альбо другі піша: “Я тужу па Бацькаўшчыне, я журуся па Бацькаўшчыне, я спаць не магу”. Ну дык ты журыся, пакуль твае аднагодкі паснулі дома вечным сном, а я ня маю часу журыща, трэба працеваць. Мы на новым кантыненце, тут таксама людзі жывуць, працуць, ніхто нікога ў карак ня б’е. Я сабе адразу так і пастанавіў: ты журыся, а я ня буду. Залажыў газету “Беларускі эмігрант”, пяць гадоў яе рэдагаваў. Знайшоў людзей, стварылі арганізацыю Згуртаваныне Беларусаў Канады, я быў першым старшынём ЗБК. А паколькі мы ўжо зачалі тут сапраўды дзеянічаць, нас жа хутка й заўважылі. Камуністычныя цівуни тутэйшыя панасылалі агентаў. Я быў доўга пад іхнім абстрэлам. І ўжо колькі фашысцілі розныя Прокшы, Мацкевічы, Бажкі, усялякія іншыя паўзуны... Дык, дарэчы, на гэтым вось матэрыяле грунтуеца ѹ апошняя мая кніга “За волю”, яку ты пасыпей недзе адрэцэнзаваць тут, дзякую... Я й тады прадчуваў, што імперыя гэтая разваліцца, але як і калі?.. Меркавалася, што гэты развал пачненца зынізу, і была перасыярога, што давядзенца зноў ваяваць, што зноў будуць паўстанні, кроў. Наўрад ці хутка людзі адважыліся б гэта зрабіць, бо галоўная зброя ўключчна з атамнай бомбай – у руках зладзеяў, што сядзяць зьверху. Але ўсё адно гэта сталася б, бо яны давялі людзей да такой распачы, што трыванець ўсё цяжэй і цяжэй было. Гэтак ablічаючы сабе, меркаваў, што маглі патрываць, на маю думку, да 2005, 2010 году. Аказваецца, памыліўся на добрыя два дзесяткі гадоў, бо й сярод гэтых бандытаў ішоў зусім іншы працэс: яны палову народнай гаспадаркі пусылі на зброю – ды бачаць, што народ у галечы, а нічога не выходзіць. Не дапамагае ніводзін “лысун”, ні “жуликаваты”, ні “васпаваты”, дык тады ўжо ўзяліся самі загрудкі... імперыя пачала распадацца зьверху.

– *Ці толькі з гэтым распадам адкрыўся для вас і ваших кніг шлях на Радзіму?*

– Бадай, пра кнігі чулі й раней. Мне неяк пісаў старэйшы брат з Верасеяў: “Тут прыязджалі людзі і распытвалі пра цябе”. Дык я ўжо з’арыентаваўся, што гэта мог распытвацца. Сам сабе думаю: ну распытвайце, якіх я там кароў пасыпіў, хвасты накручваў... Бо я вучыўся то ў Вільні, то ў Менску. Ну што яны пра мяне ў вёсцы распытываюць: быў такі – ну быў, вучыўся – ну вучыўся, пасыпіў кароў – ну пасыпіў. Што пра мяне тады вяскоўцы ведалі: быў такі юнак, матка памерла ў 1939 годзе, перад вайной. Мачыха мяне любіла, і ні яна, ні бацька не хацелі мяне адпускаць на ўцёкі ад дыктатараў. Я казаў тады: “Вы сваё жыццё пражылі, а я сваё буду жыць”. Каб застаўся, дык пэўна б даўно ў магіле ляжаў недзе па дарозе на Берлін. А так... прынамсі, раней, чым у вас тут галоснасць пачалася, мае аднавяскойцы, як мне пісалі, паговорвалі: “Знаеш, што Сашка зрабіў (мяне ведалі як Сашку, бо я Аляксандр Качан насамрэч)? Кніжку нейкую напісаў. Мала таго, што жыве ў Амерыцы, дык яшчэ кніжкі беларускія піша”. Гэта крыху съмешна цяпер, але тады ніякага гумару не было. Па-першае, як я апінуўся ў Канадзе ў 1947 годзе (закан-трактаваўся спачатку на сельскагаспадарчыя працы), дык думаю, што рабіць?

Ніхто ж ня ведае з блізкіх, дзе я, ці ўвогуле жывы. А пісаць – страшэнная рызыка, бо тады яшчэ савецкае права карала толькі за “сувязь з заграніцай”. Але паколькі я нікога не забіваў, мяркую, ніякай крыўды не рабіў, хоць і ня крыўся ніколі, што камуністаў не люблю, усё ж можна спадзявацца, што ліст дойдзе нейкім чынам. І вось на другім месяцы майго побыту ў Канадзе напісаў да бацькі. Што за гадаў тады на пошце сядзела ды абкрадала людзей, можна здагадацца: бацьку ліст яны не перадалі, але й самі сакрэту гэтага не ўтрымалі, што ліст быў, і што я жыву. Толькі так бацька й даведаўся пра мяне. Што далей было, мне цяжка распытаць. Бацьку выцягнулі ў канцлагер ды замардавалі, але адкрываць гэтыя старыя раны мне не выпадала. Расказвалі, як пуню расцягвалі, як гаспадарку разрабавалі... Але асабліва старэйшая сястра як расплакалася, дык я ўжо й перастаў пытатць. Кажу толькі: “А дзе бацька ляжыць?” Дык ніхто ня ведае, магілы няма. І я болей не пытаяўся. Людзі радаваліся, што я хоць праз такі час вярнуўся. Не спадзяваліся ўжо й пабачыцца калі.

– Як Вы мяркуеце, згодна цяперашніх законаў і вы можна было б аднавіць спрадлівасць у дачыненіі Вашай сям'і?

– Хто іх, тых бандытаў, засудзіць? Дарма час траціць. Цяпер яшчэ й абкрадаюць пакрыўджаных імі. Ты ж ведаеш, чым у вас тут закончыліся суды за добрае імя незвычайнага таленту паэткі Ларысы Геніюш... Шкадую толькі, што я гадоў на дваццаць не маладзейшы, каб дапамагчы новаму пакаленню. Я б дамогся грамадзянства Рэспублікі Беларусь і дапамог бы нашым сумленным людзям здабыць съмеласць і ўсьведамленыне, што народ ёсьць гаспадар, што ніхто над ім цяпер не пануе. Бяз съмеласці людзей і хняга ўсьведамлення сябе гаспадарамі ніякія добрыя законы іх не абароняць. А ў чым была б мая дапамога? Не ў мільёнах далярай, якіх я ня маю, а ў стварэнні сапраўды вольнай прэсы, якая не чакае дапамогі ад ураду, а сама дапамагае гэтаму ўраду абраць вольны шлях: крытыкуе яго, цвяроза аналізуе ягоныя ўчынкі. Беларусь яшчэ ў такім стане, калі яе можа выратаваць вольнае слова й вольная думка. Бо народ яшчэ здольны да працы. Абы яго не ўцягнулі ў якуюсці бойку.

– Дзякую, спадар Кастусь, за ішчырыя думкі й за гадзіну часу...

